

Управління банківськими проблемними активами в міжнародній практиці

Обґрунтовано основні принципи і практичні підходи до управління проблемними активами зарубіжних банків на основі створення й організації діяльності «проблемних» банків – компаній з управління активами.

Ключові слова: проблемні активи, «госпітальний» банк, компанія з управління активами.

Характерною рисою сучасної фінансової кризи є істотне погіршення якості кредитних портфелів банків, яке з середини 2008 р. відбувається значними темпами. Так, якщо на кінець 2008 р. питома вага проблемної кредитної заборгованості в українських банках складала 1,9%, то на початок серпня 2009 р. цей показник сягнув 6,2%, а станом на 01.01.2010 р. вже склав 9,4%, що перевищує критичний рівень (7%), визначений в зарубіжній банківській практиці. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків. Зростання проблемної заборгованості в першу чергу спричинює збільшення обсягу втрат, пов'язаних із неповерненням суми основного боргу та відсотків за кредитом. По-друге, призводить до появи додаткових операційних витрат, пов'язаних із поверненням проблемного кредиту, замороження коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. По-третє, негативно позначається на репутації банку, його рейтингах, що спричинює зниження рівня довіри з боку вкладників та інвесторів.

Тому фінансова криза визначила необхідність створення механізму управління портфелями проблемних активів у банківських установах. Адже від успішного вирішення цього завдання залежить як відновлення прибуткового функціонування банків, так і відновлення довіри вкладників до банківської системи в цілому. Тому розробка дієвих механізмів щодо очищення балансів банків від проблемних активів на основі економічних та організаційних заходів сьогодні є найактуальнішим завданням світової банківської системи.

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних принципів і практичних підходів до управління проблемними активами банків на основі створення й організації діяльності «проблемних» банків – компаній з управління активами.

Аналіз найновіших публікацій та досліджень свідчить, що в науковій літературі присвячено достатню увагу вивченню проблемних активів фінансових установ, зокрема, це зробили такі науковці та практики, як В.І. Міщенко [4], А.І. Граділь [5], Г. Карчева [2], О.І. Барановський [7], О.О. Другов [9]. Питання очищення банківських балансів від проблемних активів досліджується переважно в контексті вивчення світового досвіду створення і функціонування «госпітальних» банків, однак проблема щодо принципів організації такої структури в Україні є не розробленою, що об'єктивно зумовлює подальші дослідження в цьому напрямі.

Сучасна фінансова нестабільність суттєво впливає на прибутковість банківських систем світу. Основним чинником виникнення проблем у діяльності зарубіжних банків, як і в українській банківській системі, є погіршення якості

активів. Проте для України проблема управління проблемними («токсичними») активами є актуальнішою, ніж для зарубіжних банків, оскільки показники простроченої і сумнівної заборгованості за кредитними портфелями вітчизняних банків за різними оцінками перевищують рівень аналогічних показників банків розвинених країн. Станом на 01.01.09 р. прострочена заборгованість клієнтів (як юридичних, так і фізичних осіб) складала близько 18,015 млрд. грн., або 2,3% клієнтського кредитного портфеля, а на початок 2010 р. обсяг прострочених кредитів склав 69,935 млрд. грн., або 9,4% від сукупного обсягу кредитів [1, с. 43]. При цьому варто звернути увагу на те, що переважну частку портфеля проблемних активів банків розвинених країн складають різні види цінних паперів та їх похідних, а в країнах, що розвиваються (в тому числі й в Україні) основна сума проблемних активів – прострочена та сумнівна заборгованість.

Відновлення стабільної роботи будь-якої банківської системи матиме позитивні наслідки за умови нейтралізації проблемних активів, що робить цей процес необхідною складовою програми заходів боротьби з кризою.

Ефективно вирішити проблему покращення якості активів банків можна шляхом використання передового досвіду економічно розвинених країн, тобто створивши спеціальну установу з викупу проблемних банківських активів – так званій «поганий», «проблемний», «госпітальний» банк. Мета організації такого банку – максимально ефективно вирішення проблеми «поганих» активів за допомогою створення гнучкої структури, яка фокусується виключно на даному питанні. Це дасть змогу керівництву концентруватися на розвитку основного бізнесу і забезпеченні стабільного зростання для фінансової установи в майбутньому. Концепція створення «проблемного» банку визначається багатьма науковцями як найоптимальніша в умовах нинішньої кризи.

Метод фінансової реструктуризації, який передбачає створення «госпітального» банку, має такі переваги:

- 1) банки можуть сконцентруватися на підвищенні ліквідності й платоспроможності, ефективності надання нових кредитів, а не на погашенні проблемних;
- 2) створення такої структури може сприяти більшою мірою скоординованій процедурі реструктуризації об'єктів господарювання;
- 3) скорочення директивного кредитування, ліквідація зв'язків банків із ненадійними позичальниками та колишніми інсайдерами;
- 4) пошук нових ніш на банківському ринку, створення нових фінансових продуктів, розвиток конкуренції тощо [2, с. 30].

Термін «госпітальний» банк з'явився у 1988 р. в США, коли американський «Mellon Bank» перемістив свої проблемні кредити на нерухомість до «Grant Street National Bank», який фінансувався за рахунок викидних облігацій і прямих інвестицій.

На початку 1990-х р. Швеція і Фінляндія націоналізували деякі зі своїх великих банків і створили на їх основі «погані» банки, куди «хороші» могли скидати свої активи. Приблизно в той же час в Америці була створена корпорація Resolution Trust Corporation, яка мала продавати позики і забезпечення сотень збанкрутілих ощадних банків.

Діяльність американської Resolution Trust Corporation (RTC) – сьогодні один з найуспішніших прикладів реалізації програми управління проблемними банківськими активами. Створення корпорації в серпні 1989 р. було реакцією американських органів регулювання на розвиток кризи в секторі ощадно-

позичкових установ (S&Ls). Спочатку як пріоритетне завдання корпорації розглядався пошук інвесторів для банків, що опинилися в скрутному становищі, потім на перший план вийшла проблема продажу активів з балансів даних організацій. За час своєї роботи (тобто до 1995 р.) RTC змогла реалізувати 157,7 млрд. дол. США активів кредитних організацій, що перебували під її управлінням. Приблизно половину цієї суми складали позики, забезпечені комерційною і житловою нерухомістю. RTC використовувала широкий набір механізмів: продаж позикових портфелів, кредитні аукціони, операції сек'юритизації [3, с. 76]. Ефективна організаційна структура, яка включала систему інформаційного менеджменту й управління активами, дала змогу RTC зібрати 31% всіх переданих активів та знизити на 1/3 обсяг активів, які необхідно було продати [4, с. 19].

Враховуючи теоретичні розробки американських науковців, цю концепцію також втілював у життя уряд Швеції під час кризи 1991–1992 рр., коли роль «госпітального» банку виконували дві спеціалізовані структури – «Securum» і «Retriva», створені на основі на той час уже націоналізованих банків «Nordbanken» і «Gota» (націоналізація мала тимчасовий характер, звівши у такий спосіб збитки до нуля).

Спеціально створена установа «Агентство з підтримки банків» розподілила банківські активи на «хороші», що залишалися на балансі банку, та «погані», які вилучалися для подальшого переведення їх до «поганого» банку. Банки Швеції передали до «Securum» і «Retriva» майже 7% активів банківської системи Швеції, 80% із яких становили іпотечні кредити [5, с. 44]. Недоліком такої концентрації на одному виді активів є те, що реструктуризація за іншими секторами була обмеженою, тому реальне кредитування приватного сектора банками в попередніх обсягах не відновилося, але, з іншого боку, ця концентрація зробила проблемні активи цього виду керованішими.

Загальні витрати держави щодо функціонування Агенції і нормалізації банківської системи склали 4% ВВП (близько 11 млрд. дол. США). Після проведення зворотного процесу приватизації у сфері банківництва та реструктуризації проблемних кредитів держава повернула близько 10,4 млрд. дол. США [6, с. 54]. Позитивною стороною такого розподілу банків на «хороші» й «погані» була змога повернути перші до нормальної діяльності, щоб потім уряд міг їх продати, отримавши значні кошти. Nordbanken зміг провести реструктуризацію і до 1995 р. став одним із найприбутковіших банків Швеції.

Характерною ознакою шведської моделі є наявність незалежної ради з оцінки активів, що забезпечує прозорість процесу управління, реструктуризації та продажу активів. За підрахунками економіста Емре Ергунгора з Федерального резервного банку в Клівленді (Federal Reserve Bank of Cleveland), шведському «поганому» банку вдалося повернути близько третини балансової вартості «токсичних» активів. Ефективність його роботи ілюструють такі дані: рівень прострочення у Швеції в 1991 р. – в розпал національної банківської кризи – становив близько 12%, а загальні фіскальні витрати на вирішення цієї проблеми не перевищили 5%. Для порівняння: в Чилі, де уряд зволікав зі створенням «поганого» банку, при простроченні в 25% фіскальні витрати на вирішення проблеми «поганих» боргів сягнули близько 43–44%. Як у США, так і в Швеції активи, що надійшли до «поганого» банку, становили приблизно 8% до ВВП [7, с. 27].

Сучасне розгортання світової фінансової кризи внесло корективи в поведінку усіх суб'єктів фінансового ринку, тому сьогодні ідею створення «госпітального»

банку обговорюють уряди багатьох країн світу. Так, у США Закон про необхідність економічної стабілізації (Emergency Economic Stabilization Act of 2008) вже передбачає створення такого банку. Наприкінці 2008 р. головна фінансова програма оздоровлення банківського сектора було запропонувала TARP (Troubled Assets Relief Program), тобто програму викупу «поганих» активів банків. Фінансова допомога банкам за цією програмою вперше була надана у листопаді 2008 р., після загострення кредитної кризи. Загальний обсяг коштів програми перевищив 900 млрд. дол. США. Першочерговість у викупі проблемних активів за цією програмою належить спеціалізованим іпотечним установам [8, с. 180]. Спеціалізовану інституцію планує створити також Міністерство фінансів США у вигляді фонду з викупу проблемних активів. Також уряд запропонував створити «госпітальний банк» на основі Citibank, що є одним із найбільших реципієнтів програми TARP. Відповідно до цієї ідеї банк повинен бути розподілений на «хороший» і «госпітальний», створений як окрема компанія, що згодом має бути розпродана та до складу якої будуть передані неліквідні інструменти й найменш перспективні підрозділи банку загальною вартістю майже 600 млрд. дол. США.

Проблему створення спеціалізованого державного банку управління проблемними активами актуалізують уряди Німеччини, Швейцарії, Ірландії та Ісландії. Так, в Ірландії уряд схвалив план створення спеціальної установи – Національної компанії з управління активами, що викупуватиме «погані» активи за рахунок державних облігацій. Передбачається, що ця компанія в першу чергу викупить іпотечні кредити на суму 80-90 млрд. євро [5, с. 51].

Погіршення фінансового стану банківського сектора у Швейцарії внаслідок розвитку сучасної фінансово-економічної кризи, а безпосередньо, одного з її найбільших банків UBS призвело до створення Національним банком Швейцарії та власне UBS спеціального фонду для викупу в нього токсичних інвестицій на суму 60 млрд. дол. США, з яких 6 млрд. дол. США – кошти UBS, 54 млрд. дол. США – Національного банку [9, с. 57].

У травні 2009 р. уряд Німеччини схвалив рішення про створення «госпітального» банку, який акумулюватиме проблемні і знецінені активи німецьких кредитних організацій. Механізм функціонування такого банку полягає в реалізації проблемних активів кредитними організаціями в обмін на облігації, ціна яких не перевищуватиме 90% вартості цих активів. Передбачено, що проблемні активи передаватимуться до «госпітального» банку на термін до 20 років. У даному банку 100% власності належить державі, а фінансування відбувається виключно через державний бюджет ФРН. При цьому кредитні організації будуть сплачувати до бюджету держави щорічний процент, розмір якого ще остаточно не визначено. Платний характер державних гарантій підкреслює відповідальне ставлення уряду до надання допомоги.

Отже, програма підтримки фінансового сектора Німеччини передбачає створення полегшеного варіанта «госпітального» банку («bad bank light»), при якому держава скуповує високоризикові активи, а банки відшкодовують можливі збитки в довгостроковій перспективі. На нашу думку, полегшений варіант «поганого» банку – кращий варіант, ніж просто «поганий» банк, оскільки державі не треба робити термінових ресурсних вливань, щоб забезпечити ліквідність банку, натомість упродовж 40–50 років вона одержує частину банківського прибутку як компенсацію. Крім того, полегшений варіант не передбачає перекидання проблем банків на платників податків. Аналогічна програма вже використовувалася в Німеччині – для підтримки фінансового

сектора колишньої Німецької Демократичної Республіки після її воз'єднання з ФРН у 1990 р.

Слід зазначити, що поряд з ідеєю створення полегшеного варіанта «госпітального» банку розглядалася можливість створення німецькими банками власних окремих таких банків, де зосереджувалися б проблемні активи.

У Російській Федерації управління проблемними активами та функції спеціалізованого органу у даній сфері пропонується надати Агентству зі страхування вкладів (АСВ) з огляду на розробку спеціалізованої групи Асоціації російських банків. Проте відсутність практики визначення ринкової ціни проблемних активів та корупційний ризик призвели до відмови від реалізації цієї ідеї на початку 2009 р. та її відтермінування на невизначений термін. Наприкінці серпня 2009 р. Агентство зі страхування вкладів започаткувало створення власного пайового фонду з переказом майже 20 млрд. руб. з балансу Агентства та відкритим доступом до нього інших банків. При цьому купівля паю фонду можлива за готівку, безготівковий рахунок, забезпечені права вимоги або цінні папери.

У той же час в Російській Федерації існує можливість самостійної протидії банків проблемним кредитам. Для цього створюються спеціалізовані закриті кредитні фонди з можливістю купівлі проблемних активів в обмін на власні паї. Можливість створення даних інституцій передбачена Федеральною комісією з регулювання фінансових ринків. Нині в Російській Федерації функціонує близько 68 закритих кредитних фондів. Головними перевагами роботи банків із зазначеними фондами є вивільнення коштів резервів під збитки від кредитних операцій, що перевищує запропонований дисконт фонду. З метою недопущення фіктивного банкрутства подібних фондів внаслідок завищеної ціни придбання активів у банківських структур, Банк Росії планує запровадити відповідне інституційне регулювання. Готуються до оприлюднення рекомендації з оцінки ризиків при передачі проблемних активів у закриті кредитні фонди, за якими оцінка активів повинна враховувати ризики, коли банкам не дозволяється списувати резерви при передачі активу та зарахуванні на баланс паю закритого кредитного фонду [8, с. 181].

Світовий досвід в цілому свідчить про високу ефективність агентств з управління активами в розв'язанні кризи «поганих» боргів, що дозволяє рекомендувати використовувати даний підхід в українських умовах. З урахуванням української специфіки доцільно сформулювати дані структури на наступних принципах.

1. Організаційно-правовий статус. Діяльність Агентства з управління проблемними активами пов'язана з використанням повноважень, для отримання яких потрібно прийняти спеціальний законодавчий акт. Як організаційно-правова форма такої корпорації прийнятнішою виглядає державна корпорація. Закон про Агентства з управління проблемними активами повинен встановити чіткі тимчасові рамки діяльності корпорації (не менше 3 років), наділити її повноваженнями здійснювати ліквідаційні процедури, а також надати корпорації податкові пільги (зокрема, зі сплати податку на прибуток). Капітал Агентства з управління проблемними активами може бути сформований за рахунок державних коштів. Така корпорація має бути безпосередньо підзвітною Міністерству фінансів України. При цьому до складу її наглядового органу (Наглядової ради), поряд з представниками Уряду України, мають бути включені керівні особи Національного банку України і Фонду гарантування вкладів.

2. Функції і стратегія діяльності. В українських умовах для Агентства з управління проблемними активами може бути запропонована змішана модель діяльності. В рамках однієї організаційної структури пропонується, по суті, створити два відособлені напрями.

А. Управління активами, орієнтоване на швидку реалізацію або ліквідацію придбаних проблемних позик. Операції в рамках цього напрямку не повинні обмежуватися зверненням стягнення на майно боржників і пошуком банків, готових придбати крупні портфелі проблемних позик. Як його стратегічну мету необхідно розглядати стимулювання розвитку національного ринку токсичних активів, у тому числі шляхом організації кредитних аукціонів, створення платформи сек'юритизації проблемних позик (на базі закритих кредитних пайових інвестиційних фондів).

Б. Реструктуризація кредитів, що передбачає тривалу роботу, спрямовану на відновлення і підтримку платоспроможності позичальників. Стратегія даного напрямку діяльності передбачає використання широкого набору інструментів (у тому числі корпоративної реструктуризації) з метою підвищення кредитної якості позик аж до поліпшення макроекономічних умов діяльності підприємств.

3. Фінансова модель. Основним джерелом фінансування діяльності Агентства з управління проблемними активами повинна стати емісія облігацій, гарантованих державою, в обмін на активи, що купуються. Необхідно, щоб дані папери за рівнем кредитного ризику відповідали нульовому коефіцієнту при розрахунку нормативу достатності капіталу. Терміновість і структура погашення паперів повинні відповідати характеристикам найбільш ємного сегмента ринку державних облігацій. Управління ліквідною позицією Агентства з управління проблемними активами вимагає залучення рефінансування від Національного банку України, для чого може бути відкрита спеціальна кредитна лінія. У перспективі джерелом засобів для корпорації може стати сек'юритизація певного класу активів (наприклад, кредитів малим підприємствам).

4. Вимоги до банків-учасників програми і критерії викупу позик. Запуск програми викупу активів необхідно погоджувати із зниженням в певний термін рівня проблемної заборгованості для кредитних організацій. Стимул-реакцією для участі в програмі може стати можливість залучення субординированої позики, послаблення нормативних вимог (у тому числі вимог до банків – учасників Фонду гарантування вкладів), а також альтернатива обов'язкового списання позик за рахунок резервів за номіналом. Як пріоритетні для викупу з метою подальшої реструктуризації слід розглядати крупні позики позичальникам, що мають також зобов'язання перед іншими кредиторами.

5. Механізми ціноутворення і розділення ризиків. Викуп проблемних активів повинен здійснюватися за справедливою вартістю, визначеною Агентством з управління проблемними активами. Як механізм розділення ризиків може бути використана схема, в рамках якої певний відсоток прибутку від реалізації або реструктуризації позики корпорація перерозподіляє на користь банку-оригінатора. При цьому Агентство з управління проблемними активами повинно зберегти за собою право пред'явлення регресу до кредитної організації в частині можливого збитку від придбаної позики.

Отже, практичний досвід країн близького та далекого зарубіжжя в умовах фінансової нестабільності свідчить про те, що функціонування спеціалізованих фондів з управління проблемними активами, наприклад, відповідних компаній, банків «поганих» кредитів, повинно ґрунтуватися виключно на довгостроковій

перспективі та мати відповідне інституційне забезпечення. Діяльність подібних інституцій у багатьох країнах, при відповідному державному регулюванні та законодавчому забезпеченні, є ефективним у сенсі подолання наслідків нинішньої фінансової кризи.

Список використаних джерел

1. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2010 р. // Вісник НБУ. – 2010. – № 2. – С. 43.
2. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України в пост-кризовий період та шляхи їх вирішення / Карчева Г. // Вісник НБУ. – 2009. – №8. – С. 26-32.
3. Хандруев А. Утилизация долгов / А. Хандруев, А. Чумаченко // Прямые инвестиции. – 2009. – № 9. – С. 74-77.
4. Міщенко В. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи / В. Міщенко, С. Шульга // Вісник НБУ. – 2009. – №8. – С. 12-21.
5. Міщенко В. І. Удосконалення управління проблемними активами банків / В. І. Міщенко, А. І. Граділь // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 43-54.
6. Мироненко В. Море волнується два / В. Мироненко // Інвестгазета. – 2009. – № 14. – С 53–55.
7. Барановський О. Проблемні банки: виявлення й лікування / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. – №11. – С. 18-31.
8. Пустовійт Р. Ф. Тенденції та перспективи управління проблемними активами глобальній банківській системі / Р. Ф. Пустовійт, Р. В. Лисенко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. [Сер. Економічні науки]. – 2009. – №3. – Т. 3. – С. 179-182.
9. Другов О. Засади створення в Україні спеціалізованої установи з викупу проблемних банківських позик / О. Другов // Економіст. – 2009. – №4. – С. 56-58.

Дудинець Л.А. Управление банковскими проблемными активами в международной практике.

Обоснованы основные принципы и практические подходы к управлению проблемными активами иностранных банков на основе создания и организации деятельности «проблемных» банков – компаний управления активами.

Ключевые слова проблемные активы, «госпитальный» банк, компания управления активами.

Dudynets L.A. Management of Troubled Bank Assets in International Practice.

The main principles and practical approaches to the management of troubled assets of foreign banks are substantiated on the basis of creating and organizing of activity of «troubled» banks – assets managing companies.

Key words: troubled assets, «hospital» bank, assets managing companies.

Надійшло 167.11.2010 р.